

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI INNOVAZION PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH MODELI

Xalikov To'liqin Xurramovich

TerDU, rus va jaxon adabietini kafedrasini

Annotatsiya: *Bo'lajak o'qituvchilarni umumiy o'rta ta'lim maktab Innovaçion pedagogik faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirish, innovaçion faoliyatining yaxlitlash, innovaçion faoliyati modelini, innovaçion faoliyat samaradorligini qisqa muddatda optimal (eng maqul) usullar yordamida belgilangan maksadga erishish yo'llari kursatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Innovatsion o'kitish, innovatsion dastur, innovatsion yondoshuv, innovatsion turlar, innovatsion texnologiya, innovatsiya, innovatsion dunyoqaras'h, innovatik nazariya, innovatsion jarayon.*

Bo'lajak o'qituvchilarni umumiy o'rta ta'lim maktab innovasion pedagogik faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirish, o'qituvchilar mehnatining mazmuni va xarakterini chuqur tahliliga asoslanadi. Ushbu toifaga mansub o'qituvchining kasbiy-pedagogik faoliyati to'g'risida yetarli darajada to'liq va ob'ektiv tasavvurga ega bo'lish uchun unga mos modelni qurish kerak.

Model - bu "har qanday tabiatdagi bir ob'ekt bo'lib, unga tadqiq etilayotgan ob'ektni shunday joylashtirish mumkinki, uni o'rganish bu ob'ekt haqida yangi axborotlar beradi".

Modellashtirish – har qanday tabiatdagi shunday ob'ektni (modelni) qurish (yoki tanlash) va o'rganish bo'lib, unga tadqiqot etilayotgan ob'ektni shunday joylashtirish mumkinki, uni o'rganish bu ob'ekt haqida yangi axborotlar beradi".

O'qituvchi faoliyatini modellashtirishda majmuaviy yondashuv qabul qilingan bo'lib, unga "ob'ektni qarab chiqishda fanlararo bog'liqlik, to'liqlik va darajalilik" prinsiplari xarakterlidir. Bu prinsiplar modellashtirishning real tadqiqot vositalaridan biri hisoblanib, o'qituvchini loyihalashtirilayotgan innovasion faoliyatining yaxlitligini ta'minlash uchun xizmat qiladi. Modelni yaratish bo'yicha keyingi harakatlarimizni aniqlab olish maqsadida ana shu prinsiplarga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Fanlararo bog'liqlik prinsipi ob'ekt to'g'risida predmetli tasavvur sintezini amalga oshirishni nazarda tutadi, ya'ni mutaxassis-o'qituvchilar innovasion faoliyatini izohlash ular o'rganadigan jamiyatshunoslik, psixologik-pedagogik, metodik va boshqa fanlarga tayanadi. Biroq innovasion faoliyatning muhim komponentlari ro'yxatini aniqlashda bu fanlarni oqilona birlashtirmasdan tadqiqotning fanlararo bog'liqligi ta'minlanmaydi. Bu prinsipning asosiy vazifasi ham ana shunda – modelni yaratish maqsadida mutaxassislar – o'qituvchi-predmetchilar o'rganayotgan barcha o'quv fanlarini birlashtirish lozim.

Ikkinchi prinsip (tadqiqotning to'liqligi) ob'ektni modelda adekvat ifodalashdan kelib chiqadi. Ma'lumki, tadqiqotda to'liqlikning yo'qligi olingan natijaning ishonchsizligini kuchaytiradi. Bu esa undan foydalanish sohasini chegaralab qo'yadi. To'liqlik deganda ob'ektning tadqiq qilinmagan qirralari tushunilib, tuzilmalangan ko'rinishda uning yaxlitligini mos ravishda ifoda etadi. Tahlilning to'liqligi modelda pedagogik-innovasion faoliyatning barcha tomonlari qayd etilishining bevosita kafolati sanaladi. Shu holatni hisobga olgan holda o'qituvchi faoliyati ko'rsatkichlari ro'yxati va uning morfologik tarkibi turli usullar yordamida ko'p martalab tekshirish tufayli yetarli darajada to'liq (mutlaq emas, albatta) shakllanadi.

Uchinchi prinsip tadqiq qilinayotgan ob'ektni o'rganishni har bir darajada ob'ektning yaxlitligini ifodalashga qodir bo'lgan yana ham umumiyroq va yanada xususiyroq omillar, vaziyatlar, holatlarga ajratishni talab qiladi. Mutaxassis-o'qituvchining pedagogik-innovasion faoliyati modelini yaratishda ko'p darajalilik uning barcha bosqichlarida o'z ifodasini topgan. Shuning uchun bu prinsip negizida mutaxassis-o'qituvchining innovasion faoliyatini komponentlari ro'yxati, u darajada – umumiy, oraliq va aniq darajadagi komponentlar ro'yxati tuzildi. Binobarin, faoliyat mazmuni har bir bosqichda alohida aks etadi va turli maqsadlarga xizmat qiladi.

O'qituvchining innovasion faoliyati modelini ishlab chiqishda ikki o'zaro bog'liq va bir-biri bilan taqozolangan ob'ekt: o'qituvchi shaxsi va uning pedagogik-innovasion faoliyati e'tiborga olindi. Bunday faoliyatni biz bir tomondan, umumlashtirilgan va yetarli darajada unifikatsiyalangan (bir xilga keltirilgan) fenomen sifatida, boshqa tomondan esa – maktab ta'limining yaxlit umumiy maqsadlarini – o'quvchi yoshlarni mustaqil hayotga va jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi talablariga muvofiq ravishda mehnatga tayyorlashni amalga oshiruvchi ma'lum doiradagi sub'ektlarga (mansabdor shaxslarga) xos bo'lgan tizim sifatida qaradik. Bu faoliyat bir qator alohida harakatlar (umumiy maqsadga erishish usullari) va o'zaro aloqador komponentlardan tarkib topadi, ularning har biriga mutaxassis – fan o'qituvchisining ma'lum kasbiy funksiyasi mos keladi.

Faoliyatning birinchi turi – “Innovasion tajribani ko'chirish”ni qarab chiqamiz. Unga umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari hal qilishi kerak bo'lgan vazifalar bo'yicha farq qiluvchi faoliyatning uchta sinfi kiritildi.

Birinchi sinf – “yangilik mazmunini tahlil qilish va baholash”; vazifasi – pedagogik tajribaning yangilik darajasini tahlil qilish va baholashdir. Ikkinchi sinf – “tajribani joriy qilish tahlili va uni baholash”; vazifasi – uni joriy qilish ko'lamini bo'yicha axborotlar olish. Uchinchi sinf – “innovasion takliflarni ko'chirish mexanizmini ishlab chiqish”; vazifasi – yangi harakatlarni egallash bo'yicha ishlanmalar rejasini tuzish.

Faoliyatning ikkinchi turi sifati “pedagogik yangiliklarni ishlab chiqish” faoliyatning to'rtta sinfini o'z ichiga oladi. Birinchi sinf “amaliyotning tanqidiy tahlili” bo'lib, uning vazifasi pedagogika nazariyasi va amaliyotida muammoning ishlanganlik darajasini aniqlashdan iborat. Ikkinchi sinf esa “muammoning yechish g'oyalarini qidirish”, uning

vazifasi mavjud ziddiyatlarni oʻrnatish, ularni hal etish usullari va metodlarini tanlashdir. “Innovation loyihalarni ishlab chiqish” uchinchi sinf boʻlib, uning vazifasi loyihalash bosqichlarini ajratish, har bir bosqich maqsadlarini, ularni amalga oshirish vaqtini aniqlashtirish hisoblanadi. Va nihoyat, toʻrtinchi sinf – bu “innovation loyihalarni baholash”, uning vazifasi natijaviylikni baholash sanaladi.

Faoliyatning uchinchi turi “pedagogik tajriba-sinovlar oʻtkazish” boʻlib, faoliyatning toʻrt sinfini oʻz ichiga oladi. Birinchi sinf – “maqsadlarning qoʻyilishi”; vazifa – sinovning asosiy vazifalarini bajarish; ikkinchi sinf – “rejalashtirish” - tadqiqot dasturini ishlab chiqish, asosiy savolni oʻrtaga tashlashni nazarda tutadi. Uchinchi sinf – “oʻtkazish”ning vazifasi oʻtkazilgan tadqiqot asosida zaruriy metodlardan foydalanib, ilgari surilgan taxmini isbotlovchi yangi ilmiy axborotni qoʻlga kiritishdir. “Natijalarni tahlil qilish va baholash” deb nomlanuvchi toʻrtinchi sinfning vazifasi xulosalar chiqarish va takliflar berishdan iborat.

“Innovation tajribani uzatish” deb ataluvchi faoliyatning toʻrtinchi turi ham faoliyatning toʻrtta sinfini oʻz ichiga oladi, har bir sinf aniq vazifalarga ega. Agar birinchi sinf, yaʼni “maqsadlarning qoʻyilishi” yangi pedagogik gʻoyalarni uzatishning asosiy vazifalarini ajratishni nazarda tutsa, ikkinchi sinf – “vazifalarni rejalashtirish” yangiliklarni uzatish uchun harakatlar tarkibi va ketma-ketligini aniqlash, kalendar reja-grafiklarni ishlab chiqishdir. “Uzatish jarayoni” deb nomlanuvchi uchinchi sinf samarali didaktik jarayonni amalga oshirish, yaʼni oʻquvchilarning maqsadga yoʻnaltirilgan oʻquv-biluv faoliyatini tashkil etishni talab qiladi. Soʻnggi toʻrtinchi bosqich – “tahlil va baholash” - uzatish harakatini nazorat qiladi va baholaydi.

Oʻqituvchi-innovator mehnati mazmunining tahlili, kutilgandek, innovation tajribani koʻchirish va uzatish, yaʼni oʻquv-tarbiya jarayoni va uni tayyorlashga koʻp vaqt sarflanishini koʻrsatdi. (I va IV turlar - 68,3 foiz). Biroq pedagogik yangiliklarni ishlab chiqishga oʻqituvchi ish vaqtining deyarli uchdan bir qismi ketadi (II tur – 30,9 foiz). Pedagogik sinovni oʻtkazishda texnik va metodik taʼminotga va uning natijalarini tahlil qilishga koʻp vaqt sarflanadi (6,2 foiz). Bu haqiqat, albatta. Toʻgʻri, tajriba-sinov sinfini avvaldan tayyorlash va tadqiqotni oʻtkazish bosqichlarini qaytadan yaxshilab ishlash hisobiga vaqt sarfini sezilarli darajada qisqartirish mumkin (zarur ham).

Yuqoridagi firlarga asoslanib tadqiqot jarayonini ikki bosqichdan iborat koʻrinishda ifodalash maqsadga muvofiq sanaladi:

Tadqiqot jarayonini ikki bosqichdan iborat koʻrinishda ifodalash mumkin:

☐ bilimlarning standartlashtirilmagan roʻyxatini boʻlaklarga ajratish;

☐ saralab olingan bilimlarni tizimlashtirish, ularni toʻliqlik va reprezentativlikka tekshirish.

Bilimlarni boʻlaklarga ajratishda tadqiqot davomida ishlab chiqilgan va sinovdan oʻtkazilgan metodika yordamida olingan empirik material asos boʻldi. Natijada umumiy oʻrta taʼlim maktablarida innovation faoliyatni amalga oshirishda oʻqituvchi tomonidan foydalaniladigan bilimlarni ajratib oldik. Bu bilimlar toʻliqlikka tahlil qilindi.

Saralab olingan bilimlarni tizimlashtirish umumlashmali darajalar yordamida amalga oshirildi. Bu darajalarning birinchi va ikkinchisi turli fan o'qituvchilariga zarur bilimlarni tanlash uchun unifikatsiyalashgan (bir xilga keltirilgan) hisoblanadi, innovasion sohadagi bilimlarni umumlashtirishning uchinchi va to'rtinchi darajasi esa o'qituvchi tayyorgarligining yo'nalishiga qarab farq qiladi.

Bilimlarni umumlashtirishning birinchi darajasida voqelikning turli sohalaridagi qonuniyatlar va ahamiyatli aloqalar to'g'risida yaxlit tasavvur uyg'otuvchi, umumiy belgi bilan birlashgan nazariyalar to'plami tanlandi. Shunday qilib, ajratib olingan jami bilimlar yig'indisi bu darajada quyidagilar bilan ifodalangan:

a) metodologik bilimlar sohasi, bunga innovatsiyalar qonuniyatlarini ochib beruvchi nazariyalar, pedagogik tadqiqotlar o'tkazish metodlari kiradi;

b) psixologik-pedagogik bilimlar sohasi innovasion jarayonlarning qonuniyatlarini ochib beruvchi va tushuntiruvchi nazariyalarni o'z ichiga oladi.

v) metodik bilimlar sohasi pedagogik yangiliklarni o'qitish jarayoniga joriy qilish ketma-ketligini ochib beruvchi va ularning natijaviyligini baholash borasidagi nazariyalar to'plamini birlashtiradi.

g) maxsus bilimlar sohasi, alohida olingan fan uchun pedagogik innovatsiya xususiyatlarini tushuntiruvchi nazariyalar to'plamidan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Umumlashtirishning ikkinchi darajasida nazariyalar voqelikning aniq bir sohadagi qonuniyatlarni ochib berishiga qarab ajratildi. Binobarin, bilimlarning ikkinchi darajasi oldindan ajratib ko'rsatilgan sohalar bo'yicha bilimlarning aniq doirasi bilan ifoda etilgan. Sayidahmedov N.S. Pedagogikada yangicha fikrlash. – T.: "Istiqloq", 2002. – 62 b.

2. Sayidahmedov N.S. Voprosi podgotovki studentov k innovatsionnoy deyatelnosti obshchobrazovatelnoy shkoli. "Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida zamonaviy kasbiy ta'lim muammolari" // Resp. ilmiy anjuman materiallari. – Guliston, GulDU, 20-21 noyabr 2008.

3. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003. –172 b.

4. Sayidahmedov N.S., Abdurahimov S.A. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: O'zR OO'MTV TDTU qoshidagi Oliy injenerlik pedagogika instituti, 2010. – 224 b.

5. Safarova R. Umumiy o'rta ta'lim mazmunini prognozika qilishning nazariy-amaliy asoslari. – T.: O'zRFA "FAN", 2005. – 135 b.

6. Simonenko V.D. Obshchaya i professionalnaya pedagogika: Uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskix vuzov. – M.: "Ventana-Graf", 2006. – 450 s.

7. Smirnov S.I. Texnologii v obrazovanii // Visshee obrazovanie v Rossii, 1999. – № 1. – S. 55-62.

8. Spector J.Michael. Educational technology encyclopedia of educational technology, SAGE publications, 2015 // www.ucf.catalog.fcla.edu
9. Suvorova N. Interaktivnoe obuchenie: novie podxodi // Uchitel, 2000. - №1.
10. Suxomlinskiy V.A. Uchitel v sovremennom mire i yego rol v demokratizatsii obrazovaniya: ucheb. pos. Kiev KGII. Kak vospitivat nastoyashchego cheloveka. Ped. Nasledie. – M.: Pedagogika, 1990. – 286 s.
11. Schleicher Andreas. Innovation in education: Lessons from pioneers around the world, 2012 in London, UK // www.amazon.com
12. Tojiev M va b. Pedagogik texnologiya: Zamonaviy ilmiy-nazariy asosi. – T.: “Ishonch” – M.S. 2008. – 184 b.
13. Torrance E.P./ Developing creative thinking school experience// -N.V.,1962.-p215
14. Tolipov O'. Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: Fan, 2005. – 126 b.
15. Choshanov M.A. Gibkaya texnologiya problem no-modulnogo obucheniya. –
16. Yusufbekova N.R. Obщie osnovi pedagogicheskix innovasii: Opit razrabotki teorii innovatsionnogo protsessa v obrazovanii. – M., 1991. – 130 s.